Fig. 1. S. Ols kirke, set fra sydøst. Sylvest Jensen fot.

S. OLS KIRKE

BORNHOLMS NØRRE HERRED

Kirken, der er viet *S. Olaf,* nævnes første gang under dette navn 1379, da ærkebiskop Niels Jonsen testamenterer den en sølvske (sml. Salomons kapel, s. 329)[1]. Den tilhørte i middelalderen ærkebispen, men inddroges ved reformationen under kronen, hvorunder den endnu hørte 1809[2]. I løbet af 1800'rne overgik den til fuld selveje (sml. Rønne, s. 36).

En filialkirke i Tejn (arkitekt E. Grauslund) er indviet 23. juni 1940[3].

Kirken ligger på en bakkeknude, hvis højeste punkt (112 m over havet) falder et par hundrede meter mod nordøst. Det i sin tid befæstede rundskib er synligt vidt over havet og har da også haft betydning som sømærke. Den meget uregelmæssige kirkegård er 1886 blevet udvidet mod nord og reguleret mod øst, og om denne del rejste man samtidig 79 favne nyt, muret gærde af kløvet granit (rgsk.). Herudenfor ligger terrænet i jævn fortsættelse af bakkeknudens ikke særlig stærke fald. Den østligste del af syddiget, som brydes i to stumpe knæk, er fornyet på samme måde, men mod syd og vest står det gamle dige mere eller mindre bevaret, ført i blød krumning og sat af rå og

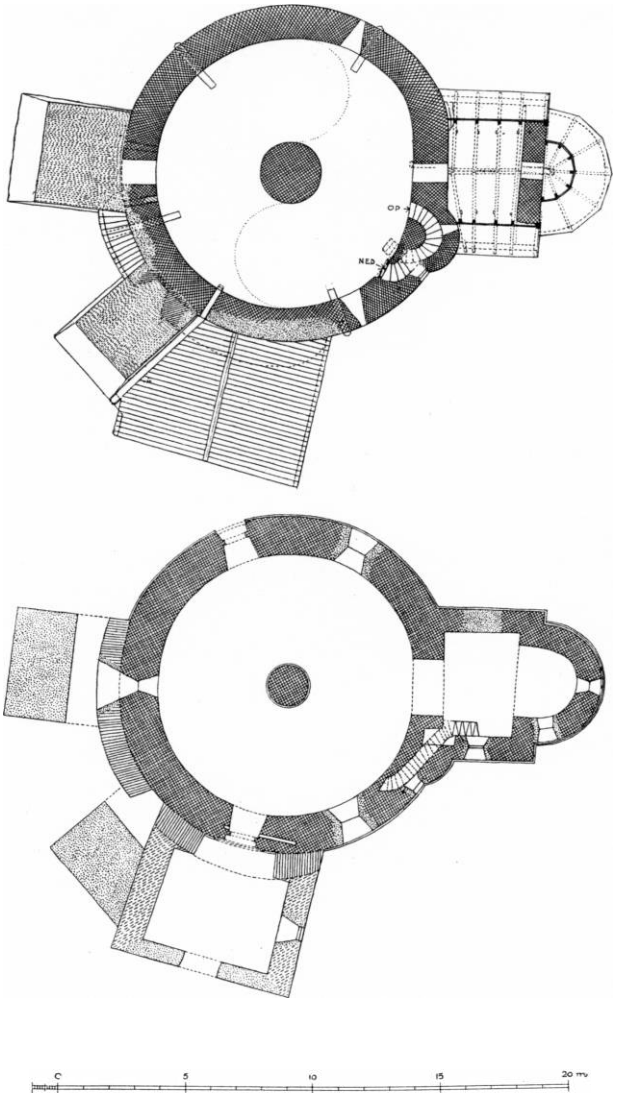

Fig. 2—3. S. Ols kirke. Planer af 1. og 2. stokværk. 1:300. Målt af Charles Christensen 1935.

kløvede sten, i hvis fuger der - især forneden - er levnet ikke så lidt kalk. Mellem de ret store sten er der indklemt stensplinter og flækker, og alt i alt kunne det nok se ud til, at der her står rester af en oprindelig mørtelbunden, måske romansk mur, som i tidens løb omtrent til ukendelighed er blevet nødtørftigt repareret med løs stenstabling. Bag disse digeafsnit er der for øvrigt stærkt opfyldt næsten overalt, så at den fri højde kun få steder overstiger en meter. Ydersiderne virker derimod særdeles anselige, med højder på omkring 2,5 m eller mere, og her er der temmelig kraftigt fald udad fra digefoden. Det kunne

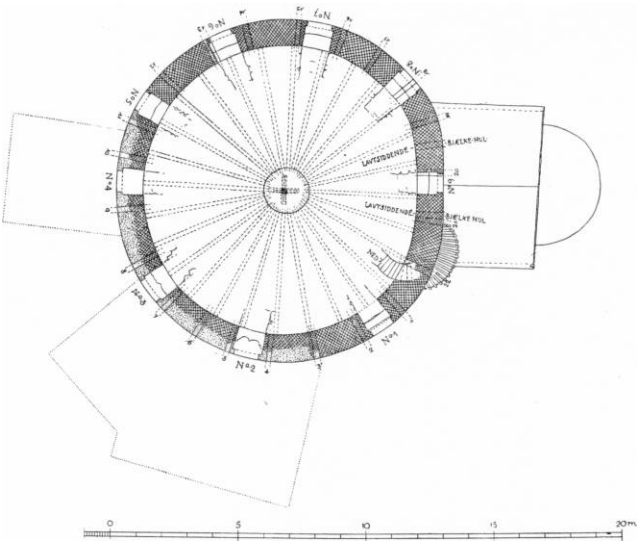

Fig. 4. S. Ols kirke. Plan af 3. stokværk. 1:300. Målt af Charles Christensen 1935.

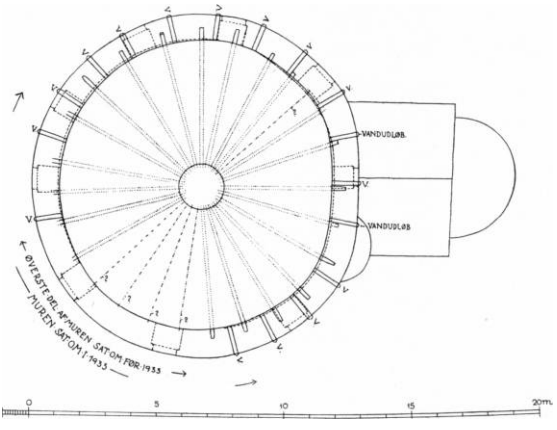

Fig. 5. S. Ols kirke. Snit gennem de oprindelige bjælkehuller og vandudløb i 3. stokværk (V = vandudløb). 1:300. Målt af Charles Christensen 1935 (s. 350).

synes, som havde man her udnyttet naturlige betingelser, en plateau-rand, og hjulpet på denne med kunst. I lavningerne står der sine steder vand, den største ansamling er nu reguleret som havedam. Uden at vide, hvad en gravning kunne oplyse, har man rent formelt ikke lov til helt at afvise, at kirkegården oprindelig kan have været befæstet med muret dige og grav udenom. Men den sidste måtte i så fald være sporløst tilkastet overalt, hvor diget er fornyet, og det er på forhånd vanskeligt at forklare, hvorfor kirken ikke er lagt på bankens højeste punkt. En af illustrationerne hos Resen viser kirkegården som en aldeles regelmæssig cirkel, koncentrisk med rotunden, men selv om udvidel-

serne nok har forvisket de oprindelige forhold en hel del, kan gravpladsen dog aldrig have været anlagt så regulært. Nøgternt set forekommer det rimeligst, at kirkegårdens hegn aldrig har spillet nogen rolle for kirkefæstningens kampberedskab.

Indgangene i diget lukkes nu af simple, moderne stakitlåger, dobbelte mod nordøst og sydøst, enkelte mod vest og syd. Sydindgangen er anbragt lige op til vestsiden af klokketårnet, som bryder diget, men aldrig har været indrettet som kirkegårdsport (som f.eks. Åker, s. 134). Mod øst brydes hegnet af en beskeden, grundmuret og teglhængt bygning fra 1867, hvoraf en del er indrettet som ligkapel, mens resten af pladsen benyttes til materialer og andet. Bygningen har haft en forgænger (rgsk.).

Klokketårnet er udformet på sædvanlig bornholmsk manér, men hører til de mindst anselige. Den omtrent kvadratiske underbygning (5,30x5,75 m) er henved 3 m høj og sat af rå og kløvede kampesten, som udvendig er pudset med cement og hvidtet. Skævt mod vest i nordfacaden er der en lige gennemløbende dør, afdækket med to lange, omtrent ubehandlede sten, hvis samlede bredde kun er ca. 75 cm. Murtykkelsen lige over døren er den samme, men svinger ellers omkring 1,10 m. Murværkets temmelig jævne skiftegang ses i det indre, hvor østvæggen står med enkelte, ret pænt kvaderhugne sten, som vistnok er genanvendt materiale, eftersom man bag den afskallende fugemørtel ser rester af tyk hvidtning. I væggene, dog ikke nordvæggen, sidder indmurede bjælkehoveder, som er afskårne i plan med vægfladen. Mod øst og vest hvert sted to korresponderende, ca. 20 x 20 cm, i sydvæggen atter to af omtrent samme dimensioner, men anbragt en bjælketykkelse højere. De to sidste bjælker kan ikke spores i nordvæggen, som må være ommuret. Bjælkestumperne er måske rester af gamle murankerbjælker, som efter en hovedistandsættelse har vist sig overflødige. De sidder påfaldende højt, henholdsvis 70 og 50 cm under murkronen, af hvilken noget måske er bortbrudt. Langs østvæggen er der en 80 cm bred, muret bænk af kamp, hvorpå der er indrettet et kalktrug. Det mod syd faldende jordgulv, hvori der er indrettet en kalkkule, ligger en smule lavere end terrænet udenfor.

I øst fører en fritrappe af træ op til det fjælleklædte klokkehus, som er af egebindingsværk, fire fag mod øst og vest, tre på de to andre sider. Dørfaget mod øst (det tredje, regnet fra nord) er kun 80 cm bredt, men ellers svinger stolpeafstanden omkring de traditionelle 2 alen (125 cm). Under de lavtsiddende løsholter er der skråstøtter til alle fire hjørnestolper, over dem dobbelte glamluger i væggenes midte. De fem tagbjælker er kæmmet over væggenes remme; den ganske enkle tagkonstruktion er næsten helt fornyet med fyrretømmer. Mulig hentyder årstallet 1807, som er indskåret over døren i østre vægrem, til en ombygning eller hovedistandsættelse af klokkestokværkets

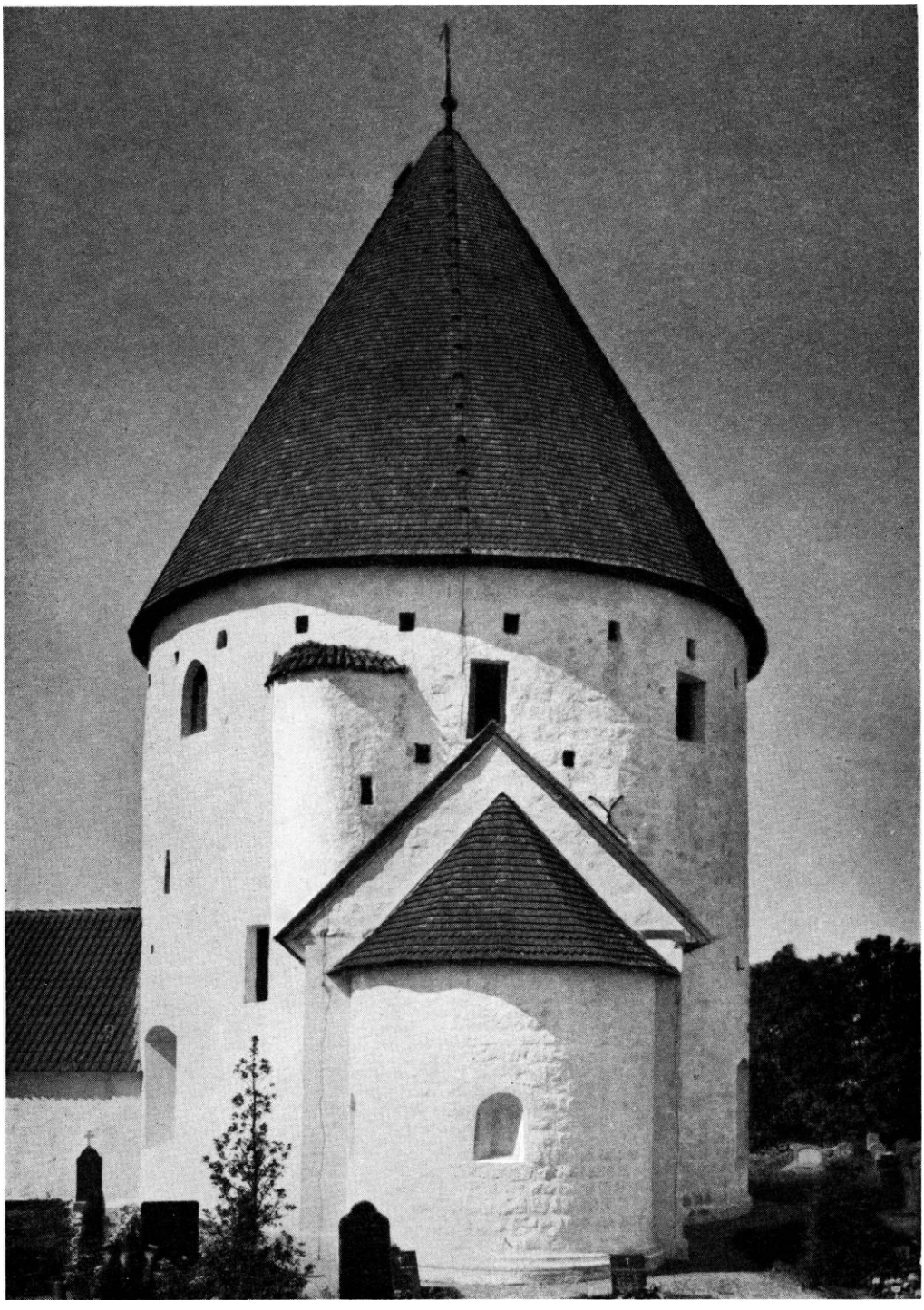

Fig. 6. S. Ols kirke, set fra øst.

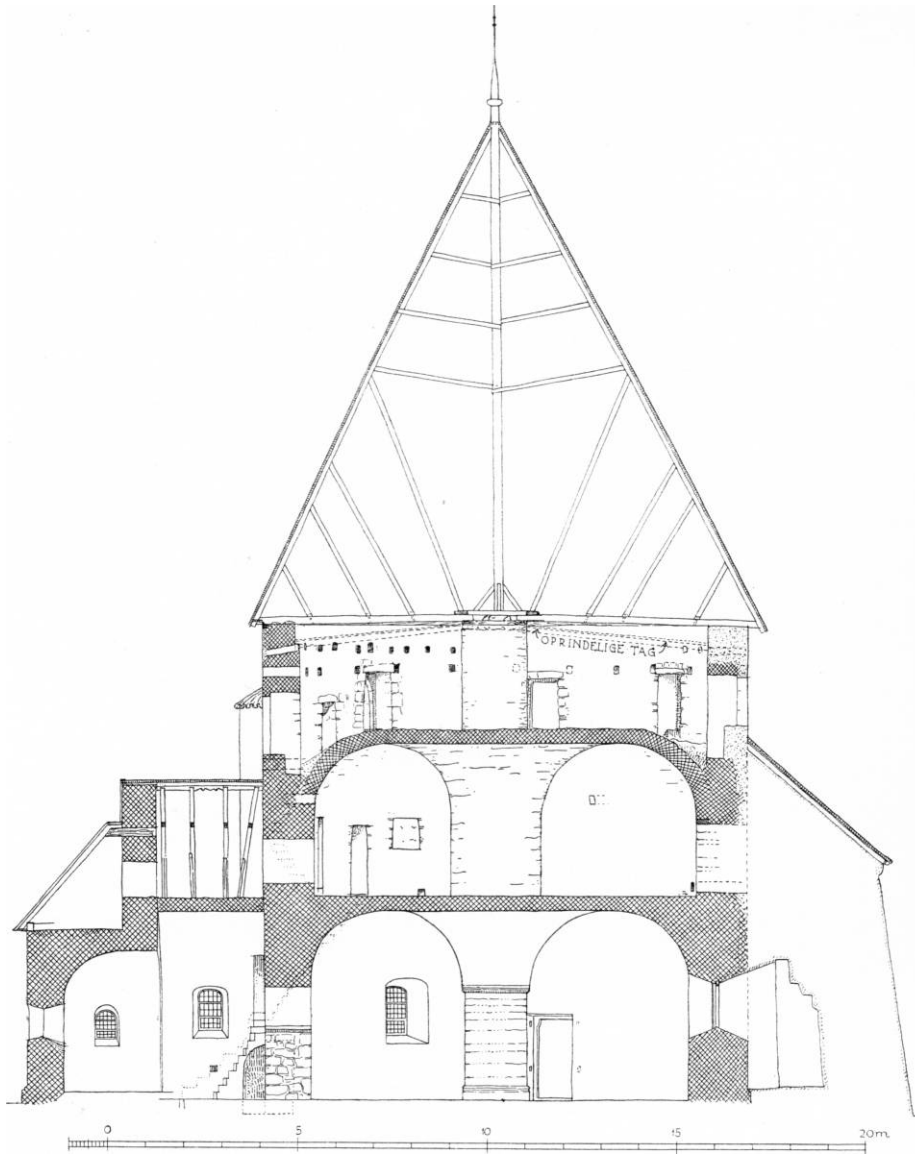

Fig. 7. S. Ols kirke. Længdesnit set mod syd. 1:200. Målt af Charles Christensen 1935.

tømmerkonstruktion. På samme rem læses lidt nordligere, med skriveskrift: M A Lind. K. Wærge fra 1795 til—1809.

Takket være bræddebeklædningen, som også dækker taggavlene, holder bindingsværket sig godt. Ifølge kirkeregnskaberne har tagfladerne været tækket med fjælle langt op i 1800'rne. 1848 fornyedes bræddetaget, vistnok for sidste gang, det er nu erstattet med egespån.

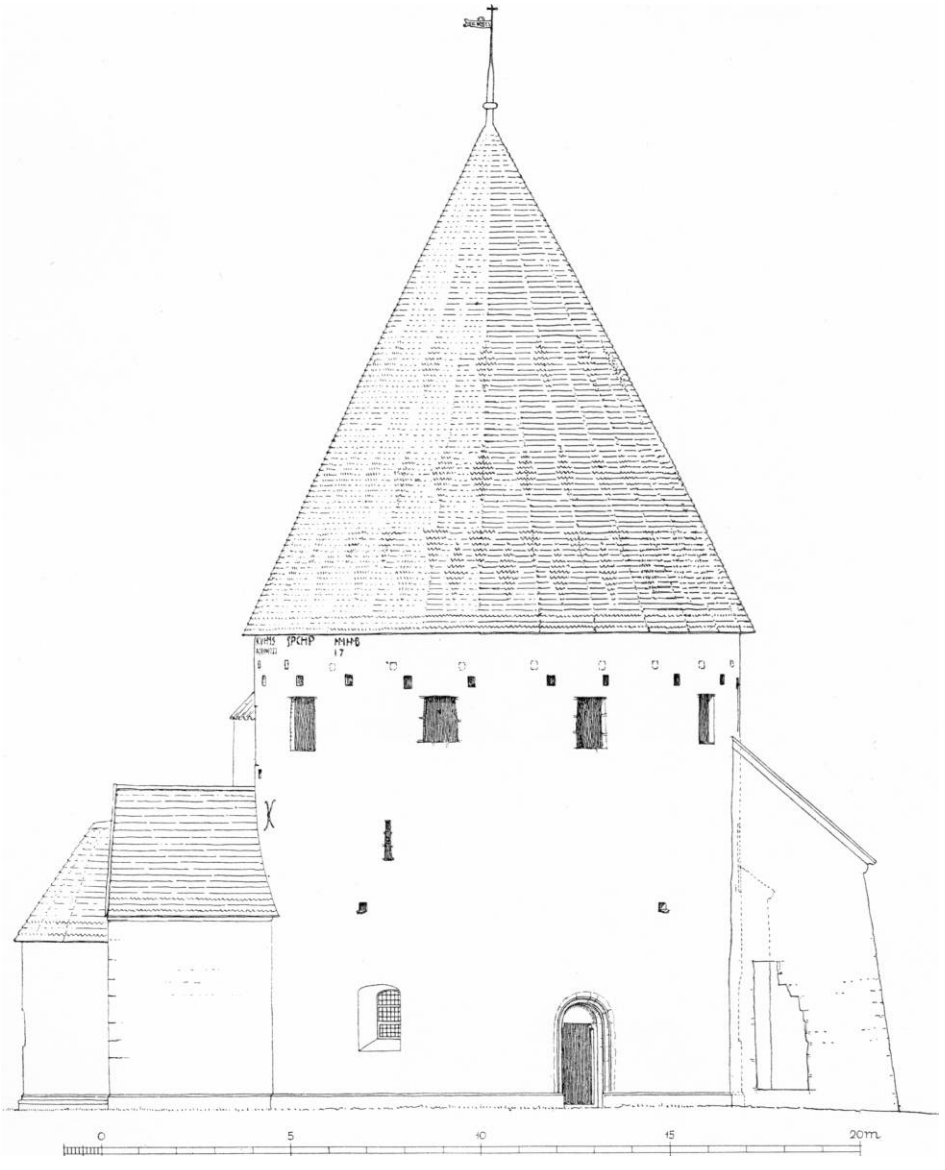

Fig. 8. S. Ols kirke. Nordfaçade. 1:200. Målt af Charles Christensen 1935.

Kirkebygningen består af apsis, kor og oprindelig befæstet rundskib fra romansk tid; foran syddøren er der et flere gange ombygget, nyere våbenhus.

Murværket i de romanske bygningsafsnit er næsten udelukkende kampesten, hvis brogede farver røber, at de er taget fra marken, ikke i et stenbrud. I almindelighed er stenene ikke særlig store, tildannet råt med hammer, og i de fleste tilfælde nogenlunde firkantede. Kamp er ligeledes anvendt til en del

enkeltheder, fint tildannet i profilsokkelen under apsis og kor, ringere bearbejdet som karmsten i rundskibets lysåbninger og kasteluger samt detaljer i det indre. Til de fineste enkeltheder, således portalerne, er der dog anvendt silurkalk fra Limensgade. — Skiftegangen er gennemgående jævn.

Den lille *apsis*, hvis udvendige diameter kun er knapt 2,80 m, hviler på en to skifter høj, profileret sokkel, hvis nederste rundled stadig er af kamp, mens skråkanten derover, som oprindelig var af kalksten, 1933 blev fornyet med granit. Mod øst er der et oprindeligt, smiget rundbuevindue (96 x 70 cm), det sidder lavt, kun 125 cm over sokkelen, og står blændet fra lysningen og ind. Karmene er sat af kalkstensflager, stikket af ret velhuggen granit. Ved en undersøgelse 1933 sås intet spor af lysningsfals, i romansk tid har der vel så været indmuret en vinduesramme af træ.

Den diminutive apsis slutter sig til en lille trang, især kort *korbygning,* hvis bredde er 4,17, længde ca. 3 m, men hvis murhøjde er forholdsvis anselig, godt 4,60 fra den skråkantede sokkel til tagskæggets sugfjæl. De oprindelige vinduer, som for længst var slugt af nyere lysåbninger, må have haft samme tal og plads som de nuværende, moderne: ét midt i hver langmur. De må have siddet lavt, af hensyn til det tøndehvælvede indre. Frölén syntes, at dette kor var mindre og primitivere end noget andet kirkekor på øen og utvivlsomt meget gammelt, men vovede alligevel »gent emot Brunius« at påstå, at det ikke kunne være rundkirkens ældste kor, som troligvis havde været rundt, i lighed med beslægtede svenske rundkirkekor[1]. Gravninger, foretaget såvel udvendig som i det indre, de sidste i forbindelse med restaureringen 1950—52, da gulvet var oppe, har dog ikke givet noget holdepunkt for denne antagelse. Den ved første øjekast lidt påfaldende måde, hvorpå apsiden i det indre er forskudt mod nord i forhold til triumfbuen, samt andre små skævheder, er tilstrækkeligt forklaret med en henvisning til den oprindelige trappe langs korets sydvæg. Endelig har alle istandsættelsesarbejder bekræftet, at apsis, kor og rundskib står i fuldt oprindeligt forbandt med hinanden. Man bør således affinde sig med korbygningens planform og erkende, at den er oprindelig.

Rundskibet har næsten præcis samme murhøjde som Østerlars: knap 13 m, men virker langt højere, idet tværmålet her er mere beskedent — lidt under 14 m mod godt 16,5 — og proportionerne så meget slankere, særlig måske dog fordi rotunden ikke er så belemret med senere tilføjede støttepiller. Rundskibets karakter af forsvarstårn hævder sig stadig, ikke mindst nu, da hullerne til forsvarsgalleriets udliggerbjælker atter står åbne under murkronen.

Under rundmuren er der skråkantsokkel, som i sydøst er ført rundt om et halvrundt udspring i vinklen mellem skib og kor, som rummer en del af trappeløbene mellem rotundens tre etager. I nederste etage, selve kirkeskibet, er der aldrig iagttaget noget spor af oprindelige vinduer, men der har sandsynligvis

Fig. 9. S. Ols kirke set fra sydvest. C.G.S.1947

været tre, siddende regelmæssigt fordelt i rundmuren, 120° fra hinanden. Man må antage, at de to østre vinduer er slugt af de nuværende lysåbninger, og det vestre er tidligt blevet afløst af det nedenfor omtalte senromanske teglstensvindue. De forsvundne, oprindelige vinduer har sikkert været bittesmå, som nordvestvinduet i Nylars (s. 251 f.).

Sydportalens udvendige indfatning var indtil 1933 skjult af en stor skalmur, som var anbragt for at sikre rundmuren mod udskridning, men nu blev fjernet. Det viste sig derved, at sokkelens skråkantprofil oprindelig havde været ført rundt som indfatning om portalen, et fra Skånes romanske kirker kendt træk. Østkarmens indfatning er gammel, af silurkalk, vestkarmen repareret med ny kvadre af samme materiale. Også de øvrige ledføjninger er enkle, der er to udvendige false, sat af kalksten, og forkrøbbede kragbånd, hvis for største delen fornyede profiler består af tre rundstave, den midterste mager, kun 3 cm bred. Hele dørens bueslag er føjet til 1935, men den 209 cm høje, 102 cm brede dørlysning har endnu sin oprindelige omfatning. Den slidte tærskelsten ligger på plads, hævende sig 5 cm over gulvet. Den er af pikhuggen granit ligesom karmanslagene, af hvilke det vestre består af en 195 cm høj monolit, mens det østre er sat af to sten, en 165 cm høj nederst og derover en mindre. To rundede kalkstenskonsoller, som vistnok ikke er gamle, bærer tympanet, hvis øvre rand er uregelmæssig, suppleret til halvcirkelform ved hjælp af et par mindre flager. I dørens retkantede inderparti sidder der i østvangen, tæt op til anslagsfalsen, to 150—160 cm dybe firkantede huller, hvori oprindelig de svære stængebomme har løbet. De tilsvarende huller i vestkarmen til bommenes hoveder er knap 20 cm dybe. Den øverste bom har omtrent ligget i højde med kragbåndene, den underste 70 cm over nuværende gulv.

Norddørens karakter er anderledes, men dens type er ligeledes skånsk. Den er slank og sat af kalksten udvendig, hvor karme og bueslag i forkanten har et velhugget karnisprofil mellem platter. Såvel tærskelen som tympanet og de små konsoller, hvorpå dette hviler, er velbevarede, af granit. Den nederste meter af portalåbningen står tilmuret, derover er der engang mellem 1857 og —74 indsat et vindue (Brunius, B.æ.K.).

Indre. Krumningspunktet for den med en halvkuppel overhvælvede apside ligger i yderflugten af korgavlen, som følge heraf er apsisbuens vanger retliniede. Koret er overdækket med en høj tøndehvælving, hvis isselinie ligger godt 5 m over gulvet. Hvælvet er tykt, muret af kalkstensflager, og kunne godt, som O. V. Koch har antaget[2], have været i stand til at bære et stentag som det over koret i Øster-Marie, men nogle uregelmæssigt aftrappede småfremspring i rundskibets mur over korets nordre taghæld, som i den anledning blev tydet som aftryk af et sådant massivt tag, er dog vistnok blot vidnesbyrd om forfald og skødesløse lapninger. De blev undersøgt ved restaureringen 1933—35

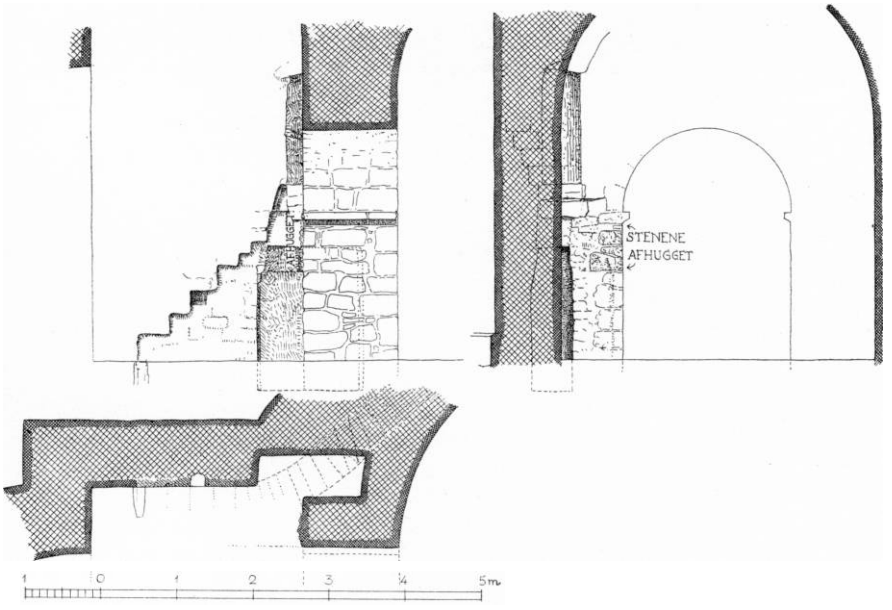

Fig. 10. S. Ols kirke. Spor aftrappe ved korets sydmur. 1:100. Målt af Charles Christensen 1935 (s. 345).

samtidig med at murværket her blev repareret og er nu vanskelige at få øje på. Korets taggavl, som er en 80 cm tyk, muret af kamp på samme måde som kirken i øvrigt, og næppe kan være ombygget (dens rande fraregnet), viser ingen spor af det støttehvælv, som måtte være et nødvendigt led i et stentags konstruktion, rundskibets østside er ligeledes glat.

Apsiden og triumfbuen står forskudt til hver sin side i forhold til korrummet. Korbuens skæve placering er dog lidet følelig, og apsidens mærkbare forskydning mod nord har været nødvendig for at skaffe plads til en fritrappe af granit, som har ført opad og vestpå langs korets søndre langmur, i hvis indervæg man 1933 fandt mærker efter 7 stentrin. Trappens underbygning har ikke været aldeles massiv, der har været hult under den, måske i forbindelse med et lille, ellers vanskeligt forklarligt rum, som opdagedes ved undersøgelsen, og af hvilket en del er udsparet i kormurens vestligste del, resten i triumfbuens søndre halvpille. Det lille, lave gemmesteds vægge står fuldkommen blanke, med ikke udfyldte fuger, og dets søndre væg har en svag krumning (fig. 10). Fritrappen, som har ført op til en højtsiddende underdør, bag hvilken rotundens egentlige trappeanlæg begynder, er blevet genopsat ved restaureringen 1950—52, dog i en mindre pladskrævende version med vendetrin.

Den trange og lave triumfbue har vanger og stik af råt tilhuggen granit og kragsten af silurkalk, hvis skråkanter er svagt hulede.

Midt i rundskibets indre står der en forholdsvis slank, af tilhuggen granit omhyggeligt opmuret rundpille, som bærer det sædvanlige, ringformede tønde-

hvælv, hvis materiale vistnok overvejende er udflækket kamp. Pillen har såvel sokkel som gesims, og disses profiler er ens, blot omvendte i rækkefølgen, nærmest pilleskaftet tilsyneladende en lidt gnidret karnis, dernæst en flad rundstav. Hvælvingsfladerne går uden afsæt over i gesimsens lodrette forside, på hvilken Mathias Bidstrup 1892 mente et sted mod nordvest at kunne læse et indhugget Anno og årstallet 1195 eller muligvis 1190. »Cifrene« blev 1913[3] genopdaget og læst som 1213, men har ikke siden ladet sig tyde, og der kan ikke være tvivl om, at det i virkeligheden drejer sig om tilfældige fordybninger, fremkomne ved stenens tilhugning, eller om et naturspil, måske begge fænomener i ligelig forening.

Til *rundhusets 2. etage* er der adgang gennem den omtalte underdør i korets sydvesthjørne, op til hvilken fritrappen fører. Døren er anbragt skråt i hjørnet og står som et smalt, temmelig råt hul, hvis sider uden afsæt eller karmanslag går over i en i rotundens murliv udsparet trappe, hvis forløb ikke er krumt, som man skulle vente efter den halvrunde udbygning på rundmurens yderside. Trappens trin er uregelmæssige, vægge og loft står i rå mur, det sidste består af stenflager lagt kant mod kant, ikke udkragende som i Østerlars. Trappens afslutning svinger brat indad og udmunder glat i mellemetagen, der som rum betragtet er en kopi af etagen nedenunder, blot lavere, og med murflader, hvis tilstand er den samme, som dengang stilladserne blev taget ned, uden antydning af puds eller hvidtning. Den råt murede midtpille er 50—60 cm tykkere end rundpillen nedenunder, et påfaldende træk, som sikkert må være fremtvunget af konstruktive hensyn, dog næppe fordi der her er foretaget en ændring af den oprindelige disposition. Ringhvælvet er støbt af kalk, stenflager og rullesten over en forskalling af grene og korte brædder, som har været lagt løst ovenpå buestillingerne, og af hvilke stumper endnu sidder fastklemt i mørtelen. Syd for pillen er en mindre del af hvælvet ommuret, særlig i toppen, hvor årstallet 1826 står skrevet i mørtelen, tydelig nok indridset før denne størknede. Øverst i rundmuren, hvor denne går over i det skødesløst byggede hvælv, spores tilmurede bomhuller, siddende 240—260 cm over det meget ujævne, af sten og kalk sammenstøbte gulv. Nogle få huller står endnu åbne, mod nordøst således to, som måler 20—24 cm i kvadrat, et tredje går helt gennem muren mod sydvest. Rimeligvis stammer disse spor fra en oprindelig etageadskillelse af træ, hvis tømmer har været lagt radiært, ligesom tagbjælkerne over næste stokværk, men tidligt har vist sig upraktisk og snart efter er blevet erstattet med det nuværende tøndehvælv. Ved dettes indbygning er formentlig de fleste sten borttaget af det skifte, hvori bjælkehullerne sidder — hullernes tal er nu såre langt fra at være komplet —, og oppe i tredje etage har man set sig nødsaget til at træffe særlige foranstaltninger for ikke at dække trappen og kastelugerne (sml. nedenfor). At den ældre etageadskillelse har væ-

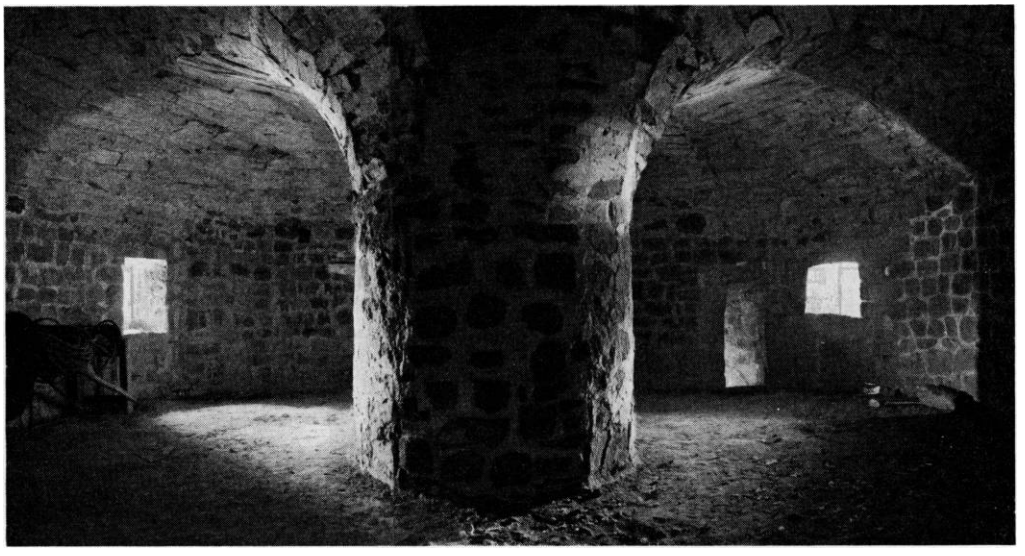

Fig. 11. S. Ols kirke. Det indre af rundskibets 2. stokværk, set mod øst. C. G. S. 1947

ret utæt, og derfor må have hvilet på et bjælkelag af træ, røbes helt utilsløret af de fire oprindelige spygatter, som er anlagt nederst i rundmuren i passende niveau i forhold til gulvstøbningen. Spygatterne vender mod nordøst, nordvest, sydvest og sydøst og står efter en oprensning 1933 som små kanaler med fald udad gennem muren. Mørtelaftryk i bund og sider viser, at spygatterne oprindelig har været udforet med render af træ. Et af disse udløb blev genfremstillet 1935 af arkitekt Charles Christensen.

Af muråbninger er der kun få. To vandret afdækkede, indvendig stærkt smigede lyssprækker (mod nordøst og sydøst), har været omtrent uanvendelige som skydeskår, eftersom de er trange, næsten uden synsfelt og deres omtrent vandrette sål ligger for højt. Særdeles interessant er derimod en regulær vestdør, som står åben og velbevaret ind mod rummet, ødelagt og blændet af skalmuring udvendig, hvor stedet dækkes af en senere opført støttepille. Lige over tærskelen, eller rettere dørsålen, som ligger 20 cm over gulvet, er døråbningens bredde 90 cm, men karmene hælder mod hinanden, så at vidden gradvis formindskes opadtil og kun andrager 72 cm lige under den vandrette afdækning. Denne sidste får således ringere spændvidde og belastes tilsvarende mindre af det overliggende murværk. Dørens trapezform er teknisk set så vel begrundet, at den ikke behøver at forklares som et fra Irland hentet stiltræk.

Døråbningen flankeres af to omkring 28 X 20 cm svære huller, som nu er 85—95 cm dybe, men sikkert oprindelig har gået helt gennem muren, hvis tykkelse her vel har været om ved 135 cm. I hullerne må der have stukket udliggerbjælker til en udvendig konstruktion, ifølge Frölén en hængende, planke-

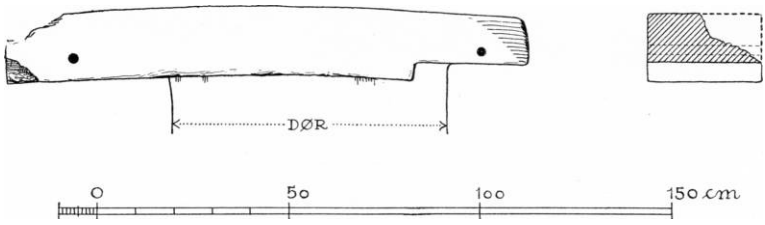

Fig. 12. S. Ols kirke. Træafdækning over 2. stokværks vestdør. 1:20. Målt af C. G. S. 1947 (s. 348).

klædt skyttekarnap (»begnæse«, »podest«)[4]. Man tør vel ikke bestride, at der har kunnet skydes fra denne udsatte plads, som tilmed behersker vinduesstedet neden under. Men hvis man vil anse dette for arrangementets egentlige formål, bør man vel først kunne påvise endnu fire podester, een over hvert af de øvrige romanske vindues- og dørsteder, hvis forsvar må have været lige så vigtigt (sml. Nylars, s. 256). Det kan man ikke, og døren har sikkert først og fremmest været nødvendig for, såvel i krig som i fred, bekvemt at kunne benytte mellemetagen som magasin og oplagsrum. Adgangen har så været ad en løs fritrappe af træ, og udliggerne kan have båret en almindelig, måske borttagelig brædderepos (sml. øens klokketårne, f.eks. S. Klemens, s. 278).

Det meste af døråbningen er afdækket med stenbjælker, inderst mod rummet ligger der dog en ende genanvendt tømmer, som tilsyneladende stammer fra en ældre trækonstruktion (fig. 12). Det 30 cm brede, men kun 18 cm høje tømmerstykke har nær hver af enderne et lavtsiddende, rundt hul, boret helt gennem træet på dettes bredeste led. Undersiden, som to steder er ruststribet på tværs af dobbelte rækker sømspor, ender mod nord i en 5 cm dyb bladning.

I østvæggen er der en forholdsvis bekvem (120x72 cm), retkantet udgang til korets tagrum. Den har altid været uden døranslag og stængeindretninger. Trappeløbet til rotundens tredje etage begynder lidt syd for gennemgangen til kortaget. Selve løbet er udført på samme måde som trappen nedenunder, men krummer her så meget, at det meste af løbet finder plads i den halvrunde udbygning på rundmurens yderside. Midtvejs er der mod øst en lille, retkantet lysåbning. Overdøren, som udmunder glat og er af tugtet, hist og her nødtørftigt pikhuggen kamp, ville være druknet af mellemstokværkets højt indbyggede ringhvælv, hvis ikke der i hvælvets overside, i forlængelse af selve murtrappen, var udsparet en forsænket fritrappe på nogle få trin. Overdørens oprindelige tærskel synes at ligge omkring 100 cm under hvælvets udjævnede overside.

Tredje etage, kirkens forsvarsstokværk, er noget under 3 m høj, regnet til undersiden af tagbjælkerne. Jævnt fordelt i rundmuren, som her er mindre svær end nedenunder, på normal middelaldervis 100—110 cm tyk, ser man ni muråbninger, som er for store til, at de kan kaldes vinduer. De er indvendig

C.G.S.1947

Fig. 13. S. Ols kirke. Det indre af rundskibets 3. stokværk, ydermurens nordvestre parti.

omkring 1 meter brede, medens deres højde veksler noget. Der er dog overalt rigelig ståhøjde inde under deres afdækninger, som er af udkløvede stenflager. Åbningernes bund ligger indtil 90 cm under gulvet, hvis niveau nu er bestemt af det senere indbyggede hvælv. Foran hver af åbningerne har man derfor måttet udspare en forsænket, af kløvet kamp indrammet forplads i gulvstøbningen mellem ringhvælv og ydermur. Nær yderlysningen har alle åbningerne karmanslag og har således også oprindelig været til at lukke med lemme (de nuværende er indsat 1933, ved genåbningen). På en enkelt nær, den sydøstre, er alle de ydre afdækninger nu vandrette, hvilket uden tvivl svarer til de oprindelige forhold. Den østre luge sidder lige over korets tagryg og flankeres forneden af to kraftige bjælkehuller, som går helt gennem muren og er anbragt temmelig langt fra hinanden (fig. 15). Også dette hul-par er blevet forklaret som bomhuller til en podest, og det lyder rimeligt, at de er afsat, for at man her kunne udrigge en lukket platform, fra hvilken der var opgang til det velafhjemlede hængegalleri af træ, hvormed rotundens murkrone i ufredstider kunne udstyres. De ni åbninger forklares — uden tvivl rigtigt — af Frölén som »skottspringor«, skår, beregnet til at skyde og kaste sten fra. I kastelugerne er der forneden oprindelige, omkring 90 cm høje, 70 cm tykke brystningsmure, bag hvilke der har været god dækning.

Hullerne til det omtalte *hængegalleri* blev opdaget 1933 af Charles Christensen, som genåbnede alle de bevarede. Kun mod syd, hvor murværket var lappet og flikket, og ved restaureringen måtte ombygges, mangler hullerne ganske. Der er nu i alt 22, alle gennemgående og af kraftige dimensioner (32—35 cm høje, 25—35 cm brede). De sidder i samme højde, men i lidt skiftende forhold til kastelugerne, mod nordvest flugter hullernes underkant med undersiden af lugernes stenafdækninger, som mod nordøst er anbragt et skifte lavere.

Indvendig i rundmuren, to skifter (ca. 50 cm) over hullerne til hængegalleriets stikbomme, blev der 1933—35 opdaget og genåbnet endnu et sæt bjælkehuller, af mindre dimensioner (ca. 22 cm i firkant) og indtil en alen dybe. Der har vel oprindelig været en 25—26 stykker, men da murværket var ødelagt på en strækning mod sydvest, kunde antallet ikke fastslås nøjere. Ind i mellem disse bjælkehuller, som må stamme fra rotundens *oprindelige,* som stridsplatform benyttede, *omtrent flade trætag,* har der været omkring et dusin udløbsåbninger for tagvandet, men af dem er nu færre bevaret. De sidder i samme højde som tagbjælkehullerne og ligeledes radiært, er foret med tilhugne flager af silurkalk og har i bunden mørtelaftryk af 8 cm tykke trærender, hvis tude sandsynligvis har raget et stykke frem for ydermuren.

Fra og med det skifte, hvori tagbjælkehullerne og spygatterne sidder, har rundmuren de fleste steder et lille tilbagespring for murfladen nedenfor, men på en strækning mod nordøst er forholdet omvendt, sikkert på grund af de uegale murtykkelser i tredje etage, og her er der som udligning lagt et 4,5 m langt krumt stykke egetømmer, der tillige tjener som murrem. Rundmuren står endnu bevaret 2 skifter op over den oprindelige taghøjde og var indtil 1933 så ujævn og takket i den øverste rand, at man også heraf kan slutte, at den oprindelig har været en del højere. Antagelig var den oprindelig ført op som et *brystværn* omkring det flade tag, og måske forsynet med skår og tinder.

Ændringer og tilføjelser. Rotunden kan næppe have stået ret længe i den ovenfor skildrede, oprindelige tilstand, med træbjælkelag mellem 2. og 3. etage, og fladt, utæt trætag. *Ringhvælvet i 2. etage* må være en meget tidlig, *romansk tilføjelse,* mindre sikkert er derimod, om også rundpillerne i de to øverste stokværk er kommet til ved samme lejlighed. Bjælkerne i den gamle etageadskillelse og i det oprindelige tagværk har imidlertid ligget radiært, som egerne i et hjul, og dette træk må vel have forudsat murede rundpiller som de nuværende. Sandsynligvis er pillerne oprindelige, og rundpillen i 2. stokværk behøver ikke at være gjort tykkere ved skalmuring for at skabe vederlag for hvælvet, den kan også oprindelig have været drøjere end pillen ovenpå, for at der i overgangen mellem de to etager kunne blive et afsæt, som radialbjælkelaget kunde hvile på.

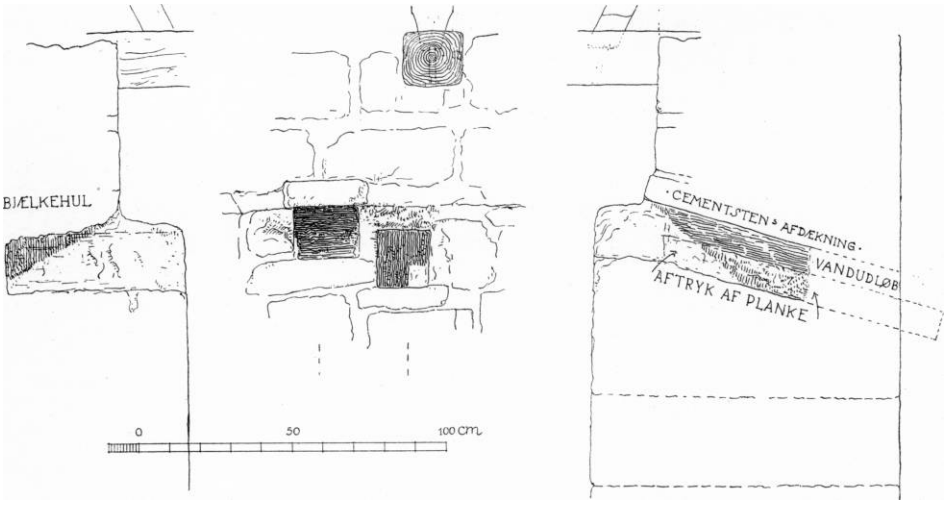

Fig. 14. S. Ols kirke. Oprindeligt vandudløb og bjælkehul i rundskibets øverste stokværk. 1:25. Til venstre snit af bjælkehul, til højre snit af vandudløb, hvorunder et bomhul til udvendigt galleri er markeret. Sml. fig. 5. Målt af Charles Christensen 1935 (s. 350).

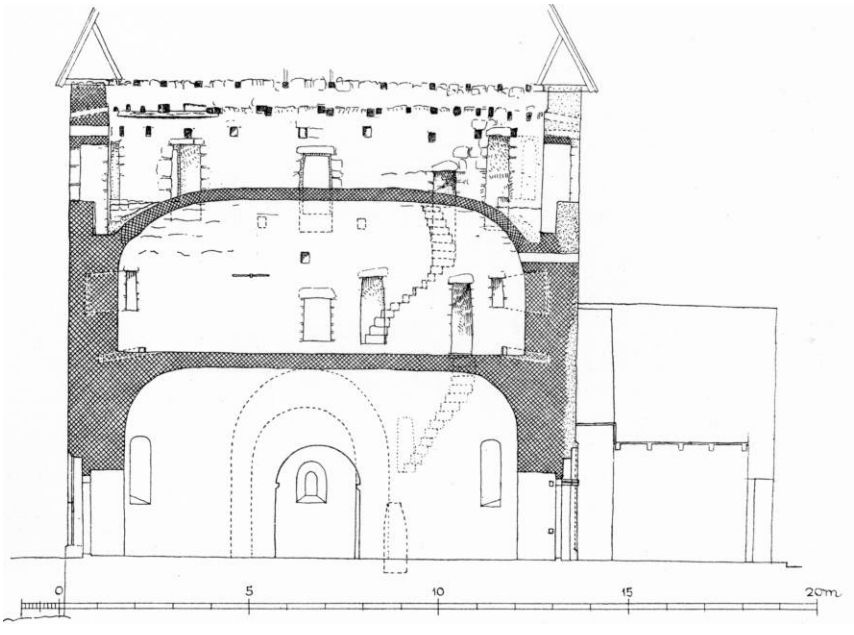

Fig. 15. S. Ols kirke. Tværsnit, set mod øst. 1:200. Målt af Charles Christensen 1935.

I første halvdel af 1200-tallet er rundskibets oprindelige *vestvindue* blevet udvidet og ombygget, i hvert fald indvendig, hvor indfatningen 1933 viste at være muret af *riffelhugne, røde munkesten,* vistnok det ældste kendte munkestensmurværk på Bornholm. Lige inden for den rundbuede lysning, som havde

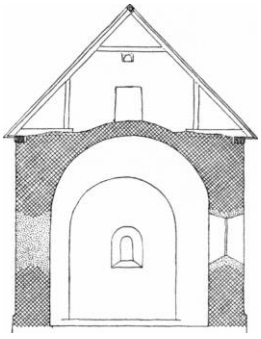

Fig. 16. S. Ols kirke. Snit gennem koret, set mod øst. 1:200.

glasfals, muret af sten på kant, var der fastgjort en lodret, næsten bortrustet gitterstang af jern.

Våbenhuset foran syddøren er ombygget så ofte, at det nu er aldeles blottet for daterende enkeltheder. Ved restaureringen 1950—52 fik det ny dør og nyt vindue, og den af små mursten murede taggavl, som vistnok stammede fra en istandsættelse 1878 (J. D. Herholdt), blev erstattet med en beklædning af egebrædder (endnu 1819 har der været bræddegavl, rgsk.), og det teglhængte tag fik vindskeder af eg, hvis spids afsluttes med en kulørt brændtlersfigur af kirkens værnehelgen.

Rotundens mur støttes mod vest af to vældige, af kløvet stenbrudsgranit opførte *sprængpiller,* hvis smalle gennemgange er lukket med tynde skillemure og døre, hvorved der er skabt to små rum til forskelligt brug. Pillerne, som må have afløst de to spinklere murstivere, som er vist hos Resen, er opsat 1823—25 (rgsk.), efter en nedstyrtning af murværket. Denne omtales af Prins Christian Frederik 1824: ». . . en del af menigheden . . . ytrede sin misfornøjelse med, at præsten hr. Slotzheim ej vilde holde gudstjeneste i kirken, fordi en yderpille er nedfalden og hvælvingen . . . skrøbelig ... jeg så indvendig på den underste hvælving kun en lille revne, men den udenfor nedfaldne pille (opført af kampesten med ler) må vistnok rejses . . .«[5].

Tagværker. Apsidens tagværk er en del fornyet, men det meste af tømmeret er gammelt, af eg. Den krumme murrem er bladet sammen af tre krumme, meget tykke plankestykker, og så bred at den ligger ud over murfladen som gesims, med skråfas i underkanten. Spærene, som mangler stivere, er i toppen samlet på en gammel, rudestillet egeklods, som er indmuret i korets taggavl, i hvilken der er en oprindelig gennemgang til apsidens tagrum. Korets tagværk, som ligeledes er af eg, har et par helt romansk virkende enkeltheder, men disse må antagelig være kopieret efter et ældre tagværk, thi det nuværende er næppe overvættes gammelt. Der er fire bind, med spærfod, lodret spærstiver og hanebånd, i kippen ligger der en rudestillet rygås, som er »sporet«[6] ned over spærtoppene. Mellem 2. og 3. fag er åsens skarpe, nedadvendende kant udsvejfet i to flade buer, som på midten brydes af tværstillede, halvrunde nedhæng. Motivet, som på een gang er ældgammelt og tidløst, er her meget råt udført. Et enkelt hanebånd og en lodret stræber, forstøttet på hvælvet, er af genanvendt, sikkert meget gammelt egetømmer, spærstumper, som på siden har meget grunde bladudstemninger, uden forsats, men med spor af jernsøm, helt i romansk manér.

Rotundens imponerende store, kegleformede tagkonstruktion er ligeledes fuld af meget gamle træk, og kunne meget vel tænkes at gå tilbage til middelalderen.

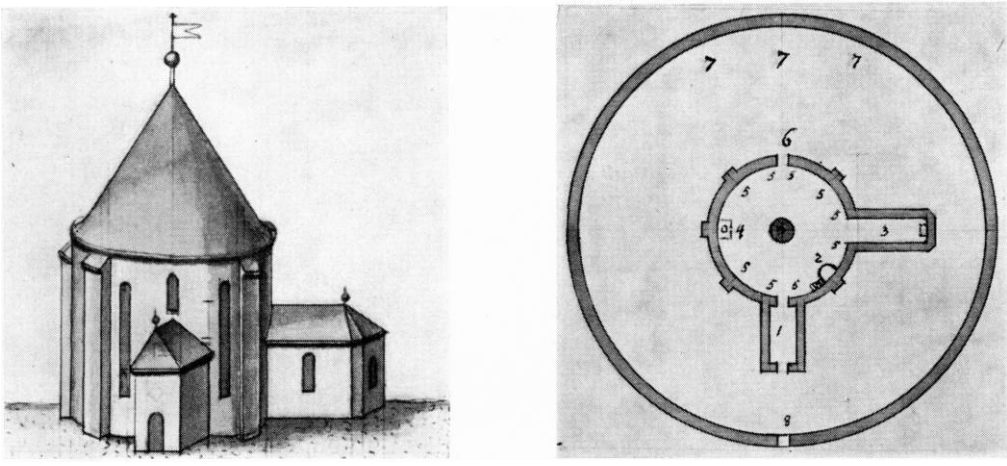

Fig. 17. S. Ols kirke. Sydfaçade og plan af kirke og kirkegård. Efter Resens atlas.

Noget bevis herfor vil dog næppe kunne føres, allermindst nu, efter at så meget af tømmeret er blevet fornyet ved restaureringen 1933—35. Bjælkerne, som ligger radiært, men alle er fornyede (af eg), sammenholdes over midtpillen af et snurrigt stykke hjulmagerarbejde. Bjælkeenderne ligger på en flad træring, som følger rundpillens overkant, ovenover samlingen ligger en lidt større ring, fastgjort med trænagler. På hver radialbjælke er der rejst tre skråstivere op til de nu overalt fornyede spær, og et fjerde sæt spærstivere er forstøttet ned på samlingens øverste ring. Stiverne er tappet ned i bjælkerne og desuden sikret med store dyler, boret op fra undersiden. Den svære, firkantede konge er rejst på et bjælkekryds og støttes af korte skråbånd fra krydsets ender. Flere lag hanebånd og en del ekstra, små spærstivere er sømmet på siderne af kongen, som næppe er særlig gammel, måske fornyet efter et lynnedslag 1789. I stedet for at være rettet ind efter en snor krummer spærene svagt udad, et træk, som med flid blev bevaret ved istandsættelsen.

Kegletaget er forskallet og tækket med egespån, de fleste lige afskårne, andre spidse, de sidste er samlet i trekanter, som er ordnet i et mønster, rekonstrueret efter forefundne spor. Tagets spids afsluttes med en temmelig høj husbrand af træ (»spirren«, rgsk. 1817), som forneden har en stor træknap, foroven krones af en kobbervindfløj, udformet som et »dragehovede« i bornholmsk tradition. I fløjen står Christian 7.s navnetræk og årstallet 1794. — Apsis og kor er nu spåntækt (koret havde i ældre tid blytag, rgsk.); våbenhuset og støttepillerne mod vest er hængt med røde vingetegl. Rotundens halvrunde trappehus har bevaret sit middelalderlige dække af munke og nonner.

Kirken blev restaureret 1878 (J. D. Herholdt, hovedsagelig det indre), 1933—35 (Charles Christensen, det ydre) og 1950—52 (V. Hardie Fischer, indre, in-

ventar). Om en ældre reparation vidner en række initialer og årstal, skrevet i pudslaget under murkronen på rundskibets østside: SKHCM ANNO 1722 KVHMS ANNO 1722 SPCHP MMHMB 17.

KALKMALERIER

I koret og i rundskibet er der, henholdsvis 1911 og ved restaureringen 1950—52, fundet en del kalkmalinger, vistnok fra mindst tre perioder, gennemgående af beskeden kvalitet og slet bevarede. I koret drejede det sig egentlig blot om farvespor, og selv hvor disse stod klarest, var deres tilstand så ringe, at de end ikke lod sig fotografere.

På korets vægge og tøndehvælv sad der inderst rester af en overmåde rå dekoration, som var malet i hvidtekalk direkte på den oprindelige, grove puds. Man kunne ane, at der på væggen havde været billeder, som dog var helt ødelagt mod nord, vest og syd. Mod øst, på fladen mellem apsisbuen og det højtsiddende hvælv, var der malet en lille Kristusfigur, fra hvis mund der udgik to flammesværd. På hver side syntes der at have været to eller måske tre figurer, af hvilke de søndre var omtrent udslettede, mens figurerne mod nord stod noget bedre bevaret. Man kunde i hvert fald skelne, at den yderste bar en tretakket krone. Af tøndehvælvets ældste udsmykning var der svage levn på dets nordre krumning, hvor der syntes at have været hellige mænd eller kvinder, stående under gule spidsgavle og måske ordnede i to rækker, adskilte af vandrette, røde bånd. Baggrunden var helt op til hvælvingens isselinie strøet med røde stjerner. Nærmest østvæggen sås endvidere to røde stregcirkler, udfyldte med småstjerner af samme farve, og omgivet af et gult sekspas. Enkelte spor kunne tyde på, at disse motiver havde været gentaget symmetrisk mod vest.

Af farver sås kun tre anvendt: En blegrød til ansigterne, kraftigt rødt i stjernerne samt en gul okker. *Malerierne,* som svagt mindede om Ny kirkes (sml. s. 211 f.), kan måske dateres til *1300-tallet.*

Ovenpå de ældste kalkmalerier sad der sparsomme flager af en på et afskallende hvidtelag malet dekoration fra middelalderens slutning, vistnok lutter tynde, røde stregslyng, som formodentlig har hørt til den *sengotiske udsmykning,* man 1950—52 har fremdraget, og så vidt det lod sig gøre istandsat i rundskibet. Her viste det øverste parti af ringhvælvet sig at være dækket af store, med lidt usikker elegance trukne ranker, af hvis spinkle stængler de fleste endte i små bladduske, nogle få i store, kejtet malede pragtblomster og granatæbler (?). Ind imellem har der været anbragt medailloner, hvoraf een er nogenlunde bevaret. I dens runde felt er der en kortkjortlet mand i halvt løbende stilling, med udstrakte arme og holdende et skriftbånd (?). Baggrun-

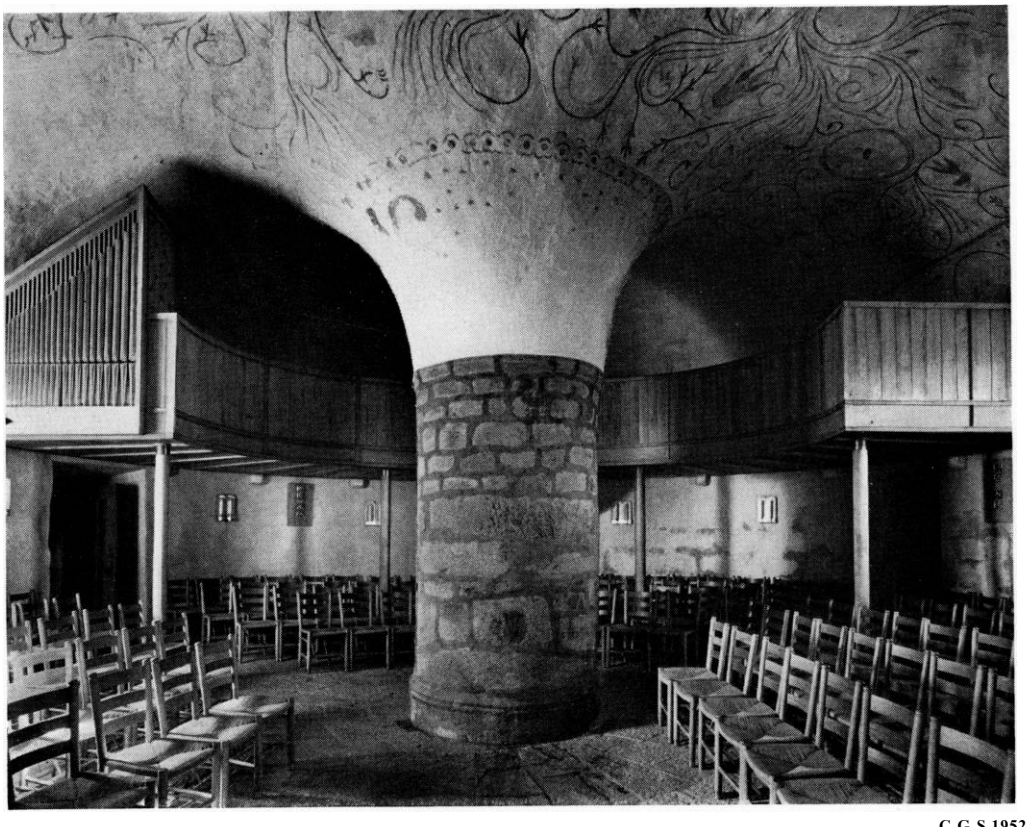

Fig. 18. S. Ols kirke. Indre, set mod vest. C.G.S.1952

den er udfyldt med små stjerner, medaillonens rand består af en smal og en bredere okkerstribe. Et par alen over rundpillens gesims er den udmalede zone afgrænset med en vandret ornamentbort, sammensat af fortløbende s-slyng. — Udsmykningen erindrer om de yngste, sengotiske rankeslyng på korhvælvet i Ruts kirke og kunne være udført af samme maler (s. 317 f.).

Nogle fragmenter af kalkmalede *dekorationer fra slutningen af 1700-tallet* var måske ikke udført helt samtidigt, kan i alt fald næppe have været led i nogen fuldstændig udmaling af kirkerummet. I apsiden afdækkedes 1911 et rødbrunt drapperi med gule kanter, ophængt i fem gule bånd og omgivet af tyndbladede, grå palmegrene. I skibet, tæt over korbuen, bemærkedes ved sidste istandsættelse nogle omtrent helt udslettede ornamenter og godt det halve af en kartouche, hvis rammeværk syntes at have retarderet rokokopræg, og af hvis med skriveskrift malede legende kun få stavelser kunde læses.

O. N. 1947

Fig. 19. S. Ols kirke. Vinflaske 1699 (s. 357).

O.N. 1947

Fig. 20. S. Ols **Kirke.** Alterstage (s. 358).

INVENTAR

Alterbord, nyt, af granit.

Altertavlen er et nyt polykromt brændtlers relief: Kvinderne ved graven, udført af billedhugger Gunnar Hansen 1950.

Altertavle i renaissance fra o. 1600, kun delvis bevaret. Det tredelte storstykke har i midten et nu tomt malerifelt, som flankeres af to høje, smalle arkadefelter. De fire slanke storsøjler, som bærer den fremspringende gesims, har firkantede akantusbladskeder forneden og primitive volutkapitæler. Af det fremspringende postament er kun den øverste profilliste tilbage; af et ældre fotografi i Nationalmuseet ses, at et glat postamentfelt afsluttedes for enderne med et par udskårne ansigter. Gesimsen har glat frise mellem to profillister. Topstykke og vinger mangler. Stafferingen, med hvidt, blåt og guld er stærkt medtaget. I arkadefelterne er nadverordene malet med kursiv og nederst på storstykket oplyses, at tavlen er malet første gang 1602 og renoveret 1755. Fra sidstnævnte år stammer antagelig storsøjlernes marmorering. Storstykkets

O. N. 1947

Fig. 21. S. Ols kirke. Døbefont (s. 358).

midtfelt må antages at have indeholdt et maleri af nadveren. Tavlen står nu i klokketårnet.

†Altertavler 1) Fra 1851. En simpel arkitekturramme kronet af et forgyldt kors. En porcelænsfigur af Kristus efter Thorvaldsen anbragtes 1852 på en konsol foran midtfeltet (rgsk.). 2) Maleri, signeret Peter Simonsen 1928—29, i glat, forgyldt ramme.

Altersølv. Kalk fra 1731, delvis forgyldt. 21 cm høj. Rund fod med fodplade og platte over vulst, små, indknebne skaftled, som omslutter fod og bæger med et par stive bladkranse, flad midtdelt knop med riflet over- og underside. Højt bæger med graverede dobbeltstreger under randen. Under bunden er en indprikket kursivindskrift: »Anno 1731 blef denne kalch til St. Olfs kirche om giort og for bedret med 14½ lod sølf weier nu til haabe 36½ lod«. Ingen stempler. Tilhørende glat *disk* med graveret roset og dobbeltstreg på randen. *†Oblatæske,* forsølvet, købtes 1859 (rgsk.). *Vinflaske* (fig. 19) af tin fra 1699. Ottekantet korpus med rundt skruelåg, hvori en kraftig bærering er fastgjort. På siden er graveret et bomærke og årstallet. Højde 24, tvm. 13 cm.

Sygekalken er sammensat af dele fra en større kalk. Lav, rund fod med graveret cirkelkors under bunden, trindt skaft og rund, tvedelt knop med grov

gravering. Nyt hamret bæger. 9,5 cm højt. Den tilhørende *disk* er beklippet således, at et graveret cirkelkors på randen er halveret og en graveret kursivindskrift på bagsiden, rimeligvis fra 1700'rne, næsten forsvunden.

Alterstager (fig. 20) fra o. 1625. Stor, kraftigt profileret fod, balusterformet skaft og bred, riflet lyseskål. Lysetorn af malm. 43 cm høje. I klokketårnet opbevares et par sorte, drejede *begravelsesstager* af træ fra o. 1800.

Døbefont (fig. 21) romansk, af grå kalksten. Foden er cylinderformet og ganske lav med en groft hugget tovsnoning foroven, kummen bugner let og har langs mundingen en større og en mindre tovsnoning. Intet afløb. Tvm. 70 cm. (Ikke hos Mackeprang). Fonten har været malet flere gange; foruden røde farvespor ses rester af en sort dekoration på sort bund. Fonten stod i ældre tid i skibets vestside[1] (jfr. Resens plan), senere ved midtpillen, men er nu anbragt i koret. 1878 kasseredes den gamle døbefont til fordel for en ny granitfont, men er nu atter taget i brug.

Dåbsfade. 1) Sydtysk arbejde fra o. 1575. I bunden ses bebudelsen i en omtrent udpudset minuskelbort, på randen findes indstemplede stjerner og liljer. Tvm. 42 cm. 2) Nyt, af rustfrit stål.

Prædikestol (fig. 22) i ung-reniassance fra sidste halvdel af 1500-tallet. Stolen består af fem oprindelige fag samt et nyere nærmest væggen. Hvert fag deles af en vandret profilliste i to rektangulære, listeindrammede felter, som ses oprindelig at have haft foldeværk. De lodrette rammestykker har form som skarpkantede snoede søjler. Nederst findes en (fornyet) profileret fodliste og foroven en smal gesims med glat frise. Ny opgang og muret bærestolpe. Ved en restaurering i 1700'rne er foldeværksfelterne blevet glathøvlet og smykket med malerier. Forneden ses i det bredere midtfelt en krucifiksgruppe og i de tilstødende felter evangelisterne Lukas og Johannes, medens der i de yderste af de oprindelige felter er malet englehoveder omgivet af bladranker. Tilsvarende findes i øverste række himmelfarten flankeret af Matthæus og Markus samt yderst englehoveder. Felterne i det tilføjede fag er tomme. Malerierne blev senere overmalet med en hvidgrå farve, men afdækkedes og repareredes 1921 af Leif Clausen, hvis signatur ses i et af felterne. I frisen står med kursiv skriftstedet 1. Pet. 4,11. 1951 er stolen restaureret, og rammeværket opmalet med grønt, rødt, hvidt og mørkebrunt[2]. 1878 blev prædikestolen nedtaget og en ny anskaffet, men 1927 blev den gamle stol taget i brug igen.

Ved den sidste restaurering er anskaffet nye, løse *stole.* De tidligere †*stolestader* var fra 1878. To †*skriftestole* nævnes 1841 (rgsk.).

En †*kiste,* som stod ved alteret, afløstes 1770 af et †*fyrretræsskab* (rgsk.).

Nyt *pulpitur* af umalet egetræ. 1830 repareredes †*»fruentimmerlægteren«*, og 1832 blev †*mandslægteren* fornyet. Begge erstattedes 1878 af et stort nyt †*pulpitur* (rgsk.).

Einar V. Jensen 1951
Fig. 22. S. Ols kirke. Prædikestol (s. 358).

Nyt *orgel* på fire stemmer, bygget af Axel Starup. På pulpituret.

†*Pengeblok* fik 1833 ny lås (rgsk.). *Pengetavle* med udsavet og gennembrudt gavl. Grønmalet.

Præsterækketavle i fire afdelinger, den ældste ophængt 1756, den næste 1828 (rgsk.). Glatte tavler i profilerede rammer; gul indskrift på sort bund.

Mindetavler. 1) For de af pesten 1618 på Bornholm omkomne. Glat trætavle, 101 x62 cm, i profileret ramme. I våbenhuset.

2) Opsat 1687 i anledning af Christian 5.s besøg i kirken. Fyrretræstavle, 107x87 cm, i smal profileret ramme. Indskrift med gul fraktur på sort bund. Nederst to malede våben for amtmand Johan Diderich von Wettberg og fru Sissele Grubbe.

Lysekrone fra o. 1600 med profileret midtstang, som forneden ender i en ansigtsmaske med en ring af to delfiner i flaben. Topfiguren forestiller en orientalsk udseende mand med fuldskæg, pludderbukser og turban, holdende en fane i den ene hånd (sml. lysekrone i Ruts kirke, s. 322). Seks ~-svungne lysearme, hvoraf to er fornyet 1844 (rgsk.). I koret. Skibet oplyses af moderne væglampetter.

En simpel *ligbåre* af fyrretræ henstår i klokketårnet.

†*Ur.* Et otte dages slagur med »fotteral, maling og ovalt glas« købtes 1848 af urmager Jørgen Riis i Rønne (rgsk.). 1885 blev uret solgt.

Klokker. 1) I. C. Gamst 1817, omstøbt af to gamle klokker (rgsk.).

2) Omstøbt 1878 af brødrene Lund i København. Begge i ny ophængning i klokketårnet.

†*Klokker.* 1) 1703, støbt af Daniel Henrich Grædener og Arend tor Kuhl. Øverst stod en forkortet gengivelse af skriftstederne Judith 8,5 og 16,2. Derunder en lang rimet indskrift med bl. a. navnene på kirkens øvrighedspersoner og på modsat side støberindskriften[3]. Omstøbt 1878.

2) 1746, »den liden klokke«, med indskriften: »Sit nomen Domini benedictum, me fecit I. W. Gedani a(nn)o 1746«. (»Velsignet være Herrens navn, I. W. G. støbte mig). På den ene side stod Kristus med sejrsfanen, på den anden side Maria med barnet. Klokken skal være købt fra et skib fra Danzig, som strandede ved Allinge[4].

GRAVMINDER

Gravsten. 1) O. 1574? Ærlig og velbyrdig mand Truidt Myer (Myre), død på Myregaard Alle Helgens dag ... Af årstallet er kun et firtal læseligt, men sandsynligheden taler for 1574, hvilket år broderen Jens Myre, der var kannik i Lund, solgte Myregaarden til Peder Oxe[5]. Rødlig kalksten, 193x92 cm, med degenererede reliefminuskler. I hjørnerne primitivt hugne evangelisttegn i cirkelfelter, som er forbundne med skriftbånd. På stenens nedre halvdel findes to udslidte våben med vesselhorn som hjælmtegn. 1756 i korgulvet, nu i våbenhuset.

2) 1584, Cresten Klavsens søn, Peder Krestensen på Hallegaard, død sept.-dec. 1582. Stenen dateret 1584. Itubrudt, grå kalksten, 47 cm bred, med degenererede reliefminuskler foroven og langs randen. Under indskriften to bomærkeskjolde. I våbenhusgulvet.

3) (Fig. 23) 1590. Ingvor Christensen, provst på Borneholm og sognepræst i St. Oluff og Alland (Allinge), begravet 16. febr. 1590. Gullig sandsten, 186x82 cm, med noget uregelmæssig kontur. Indskrift med primitive reliefminuskler isprængt versaler. I hjørnerne er primitivt hugne evangelisttegn i fordybede cirkelfelter, som er forbundne med skriftbånd. Midt på stenens nedre halvdel findes en medaillon med et ituslået bomærkeskjold omgivet af en versalindskrift: »1590 vive memor leti« (»du, som lever, husk, at du skal dø«). Stenen, som er brudt i to stykker og 1756 lå uden for våbenhusdøren, står nu i våbenhuset.

4) 1613. Sognepræst Søren B(jerg), død 2. april 1613. Uregelmæssig gullig sandsten med store fordybede versaler. Under indskriften et skjold med dødningehoved og initialer. Foroven mangler et stykke af stenen. Opstillet ved klokketårnets østmur.

5) 1799. Sognepræst Hans Marcher, [begravet 1. dec. 1798][6], og hustru, Ane Margrete, født Sørensen, død året før. Randprofileret rødlig Neksøsandsten, 188x128 cm, med kursivindskrift henvendt til læseren. I hjørnerne blomsterbuketter. Rejst ved klokketårnets nordside.

6) O. 1804. Sognepræst Jørgen Landt, født 1752, død 1804, »Naturens alvorlige Grandsker, Retfærds og Ordens strænge Iagttager, Sand Christendoms oplyste Lærer, De Trængendes Talsmand, De Lidendes Husvaler, Menneskehedens Ven«. Randprofileret rødlig Neksøsandsten, 180x94 cm, med kursiv. Ophøjet, ovalt skriftfelt med en simpel vase foroven. Rejst ved klokkehusets nordmur.

7) O. 1800?. Mogens Andersens søn, Nicolai Ridstrup, født 5. . . . Resten af indskriften forsvundet med stenens nederste del. Rødlig sandsten, 42 cm bred, med fordybet fraktur. I våbenhusgulvet.

8) 1600'rne? Itubrudt grå kalksten, 128 cm lang, med udslidt versalindskrift. I våbenhusgulvet.

9) Itubrudt sandstenstavle med bomærker. Ved søndre kirkegårdsdige.

O.N. 1947

Fig. 23. S. Ols **Kirke.** Gravsten over provst Ingvor Christensen, død 1590 (s. 360).

†*Gravsten* over sognepræst Niels Andersen Juul, død 14. jan. 1635 (Thurah s. 106). Stenen, der 1756 lå midt på kirkegulvet, er måske identisk med den ovenfor som nr. 8 nævnte.

†*Gravfaner.* 1) 1687. »Løjtnant ved sønder herreds udskrevne kompagni, Weydeck Gorgas, født i Rastenborck i Polen (og efter Aar og Alder tient mange høye Herrer, omsider kommen her ind til Landet med Ritmester Rrinckis Compagnie, oc hafver saa tient Hans K. Majs. for en Enspenediger udi 5 Aar. Siden tient Hans Excelens Hans v. Løvenhielm for en Lifkarl i 13 Aar, for en Sergeant udi 9 Aar. Siden er hand bleven Lieutenant oc det forestaaet udi 12 Aar oc 10 Maaneder. Død i Ols Kircke sogn 5. marts 1687 i en alder af 59 år og 10 måneder.« Ved siden af fanen hang en kårde og et brystpanser. I koret[7].

2) 1726. Jørgen Giodich, født 1674, forestillet fenrik ved det tredje national-kompagni til fods 1709, død 1726 og begravet 8. maj[8].

KILDER OG HENVISNINGER

Regnskaber 1755—78, 1804—09, 1811—89 (LA). Liber daticus for Olsker og Allinge sognekald 1787—1849 (LA). Specifikation over inventar m.m. 1766, Sjællands stiftsøvrighed V, diverse sager (LA). Diverse dokumenter Allinge-Olsker sognekald vedr. 1721—1852 (LA). — Museumsindberetninger af provst L. Hansen 1869 (gravsten) og 1878 (klokke), H. Storck m.fl. 1881, J. R. Løffler 1882, M. Ridstrup 1892, P. Hauberg 1913 (»årstal« på midtpillen), M. Mackeprang 1911 (kalkmalerier), Charles Christensen 1939, C. G. Schultz og O. Norn 1947. — Korrespondancesager i NM.

M. Clemmensen: Notesbog XIII. 1926. S. 41.

Indledning. [1] Kr. Erslev, Testamenter fra Danmarks Middelalder indtil 1450, Kbh. 1901, nr. 66 (s. 151). [2] Fortegnelse over kirker og disses ejere da forordn. af 3. juni 1809 udkom (Da. Kanc. RA). [3] Kirkelig Haandbog 1951, s. 58.

Bygning. [1] Frölén II, s. 85. — Rrunius, s. 172: »Slutligen böra vi anmärka, att rundhuset, koret och utsprånget härröra från samma byggnadstid«. [2] O. V. Koch, i Aarb. 1895, s. 243 f. [3] Nationaltidende, 24. oktober 1913. [4] Frölén II, s. 83; I, s. 113, fig. 100. [5] Rh. Saml. XVI (1925): Prins Christian Frederik: Rejse Journal ført på Touren til Rornholm . . . 1824; s. 36 ff. [6] Hans I. Holm, notebog K (1874, i Kunstakademiets bibliotek), med skitse af tagværket og vedskrift: »Ryggetræet er sporet ned over Sparrekrydset«.

Inventar og gravminder. [1] Ifølge grundplanen i Resens atlas. [2] Ved kirkemaler Einar V. Jensen. [3] Indskriften gengives af Thurah s. 107. [4] Thurah, s. 107. [5] A. Thiset: Stamtavler over danske Adelsslægter V, 310. [6] Wiberg II, 534. [7] Thurah, s. 106, jfr. Urnes tillæg s. 25. [8] Thurah, s. 106 m. tilf. af Urne.

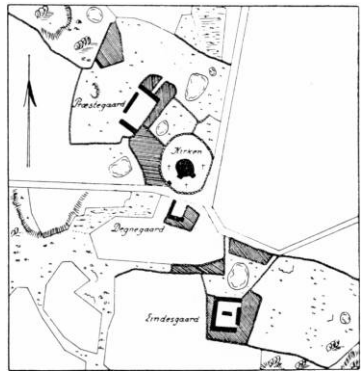

Fig. 24. S. Ols kirke 1818.